

4. téma
A hangképzés

4.5. Összetett képzésmódok

Az artikuláció leírása

Gyakran a hangképzés leírása lehetséges egy beszélszerv-pár (a képzés helye) és ennek működése (a képzés módja) megadásával:

- a magánhangzóknál a nyelvnek a szájüregben elfoglalt pozíciójával megadható a képzés helye;
- a mássalhangzóknál megadható az akadály helye (ahol a szűkület a legjelentősebb) és a képzés módja ennél a szűkületnél

DE: már a magyar magánhangzóknál is van további artikuláció: az ajakműködés. TOVÁBBÁ:

már láthattuk korábban

Magánhangzók esetében:

állandó képzés (monoftongusok) ↔

változó képzés (diftongusok, triftongusok)

Mássalhangzók esetében:

állandó képzés (pl. réshangok, zárhangok) ↔

változó képzés (affrikáták)

Egy hang képzés során a hangképzésnek nem csak egy képzési helye, módja lehet, azaz az artikuláció két (vagy több) egyidejű akadályt tartalmaz:

ÖSSZETETT (KOMPLEX) ARTIKULÁCIÓ

Lehet:

- egyidejű (szimultán) [a két vagy több artikuláció egyszerre történik]
- egymást követő („átmenő”) [a két vagy több artikuláció egymást követi, egymásba megy át]

Összetett (komplex) artikuláció típusai

1. Szimultán (egyidejű) artikuláció
 - a) Másodlagos artikuláció
 - b) Kettős (koordinált) artikuláció
2. Egymást („átmenő”) követő komplex artikuláció

Ha az egyik szűkület nyitottabb, mint a másik:

a jelentősebb szűkületű akadályt **elsődleges artikulációnak**,*
a nagyobb nyitottságú akadályt **másodlagos artikulációnak** nevezzük
(*másodlagos artikulációs folyamat, másodlagos képzésmód, sajátos képzésmozzanat, mellékhangszín*)

*Az artikulációk rangsorrendje: elsődleges a zártabb a nyíltabbhoz képest (zár → pergő → frikatíva → approximáns → nyílás), elsődleges a lingvális a nazálishoz képest

Másodlagos artikuláció

≠

Koartikuláció

megelőző koartikuláció

megmaradó koartikuláció

A **komplex** (ezenbelül a **A koartikuláció:**
másodlagos) az egymás melletti
artikuláció: hangok egymásra hatása
fonémikus jelenség (a beszédhangok
(disztinktív jegy) képzésének átfedése),
nem fonémikus jelenség

1. a) Másodlagos artikuláció

Nazalizáció

- Nazalizáció: [ã], [v]
- Prenazalizáció: [m̃], [ñ], [ŋ̃]
- Posztnazalizáció: [b̃m], [d̃n]

Labializáció: [s^w], [k^w], [l^w]

Palatalizáció: [tʃ], [pʃ]

Labiopalatalizáció: [s^u], [n^u] (= [s^{ju}], [n^{ju}])

Velarizáció: [s^y], [t^y], [d^y]

Faringalizáció: [s^ɣ], [t^ɣ], [d^ɣ]

(A velarizáció és faringalizáció jeleként használatos ez a jel is: [ɣ])

Uvularizáció: [s^ɣ], [d^ɣ], [t^ɣ], [ʤ^ɣ], [l^ɣ], [r^ɣ]

(Nem másodlagos artikuláció)

Egyesek másodlagos artikulációként tartanak számon bizonyos nem okvetlenül ide sorolható jelenségeket:

Aspiráció: [p^h], [b^h], [k^h]

Preaspiráció: [ʰp], [ʰk]

Zöngétlenedés, zöngésedés: régi fonetikák a zöngétlen médiákat, lénszekeret említik itt (*B, G, Z*), vagy a *h* zöngés változatát [ɦ]

Frikatív ejtés: a cseh ř

[ř]: zöngétlen alveoláris obstruens tremuláns

Ha a két szükület egyenlő mértékű (azonos rangsorrendű)*

kettős (koordinált) artikulációról beszélünk

* Pl. mindkét szükület zár vagy mindkettő frikatíva
(Ez esetben nem lehet megkülönböztetni az elsődleges és a másodlagos artikulációkat. Ilyenkor mindkét artikuláció elsődlegesnek tekinthető, és a hang koordinált vagy kettős artikulációjának nevezhető.)

[k̟p], [g̟b], [q̟p], [ŋ̟m], [t̟ʔ], [f̟s], [f̟ʃ], [β̟ʒ]

Egyes fonetikák szerint az angolból is ismert zöngétlen és zöngés

[ʍ] ~ [w] (pl. *whine* [ʍaɪn]) és

[w] ~ [ɰ] (pl. *weep* [wi:p]) hangokat

labiális-veláris képzésűek (azaz kettős artikulációjúak), de ezeket inkább labializált veláris (labioveláris) approximánsként tartják számon.

(hármastartás: [k̟p̟ʔ], [ɰ̟w̟])

2. Egymást követő („átmenő”) komplex artikuláció

különálló és egymást követő artikulációs tevékenységek, amelyek együttesen egyetlen szegmentumként azonosíthatók
(Clark–Yallop 1995: 63)

Affrikáták:

[t̟s], [d̟z] ~ [ts], [dz]

[t̟ʃ], [d̟ʒ] ~ [tʃ], [dʒ]

[c̟ç], [j̟j] ~ [cç], [jj]

Affrikáták típusai

Szibiláns affrikáták:

alveoláris: [t̟s], [d̟z]

dentális: [t̟ʃ], [d̟ʒ]

posztalveoláris: [t̟ʃ], [d̟ʒ]

retroflex: [ɭ̟s], [ɭ̟z]

alveopalatális: [t̟ç], [d̟j]

Nemszibiláns affrikáták:

bilabiális: [p̟b], [b̟p]

bilabiális-labiodentális: [p̟f], [b̟v]

labiodentális: [p̟f], [b̟v]

dentális nemszibiláns: [t̟θ], [d̟ð]

retroflex nemszibiláns: [ɭ̟t], [ɭ̟d]

palatális: [c̟ç], [j̟j]

veláris: [k̟x], [g̟ɣ]

uvuláris: [q̟χ], [ʁ̟ʁ]

faringális [ʕ̟h], [ʕ̟ʕ]

Pergő affrikáták:

prenazalizált pergő bilabiális: [m̟ba]

dentális bilabiálisan pergő affrikáta [t̟p]

prenazalizált pergő alveoláris: [n̟dr]

alveoláris pergő: [t̟ʃ], [d̟ʒ]

epiglottális (pergő faringális): [ʕ̟h], [ʕ̟ʕ]

Laterális affrikáták:

alveoláris laterális: [l̟t], [l̟d]

palatális laterális: [ç̟ç]

veláris laterális: [k̟t], [g̟d]

2. Magánhangzók komplex artikulációi

Nazalizáció: [ẽ], [æ̃], [ẽ]

Faringalizáció: [o^ɣ] , [ɔ^ɣ] [æ^ɣ]

Diftongizáció: (holland diftongusok): [eɪ], [œɣ],
[aɔ], [e:ɔ], [iɔ], [yɔ], [o:ɪ], [a:ɪ], [ui], [ei],
[øɣ], [oɔ]

Rotacizáció / retroflexió: [ɔ^ʀ] ~ [ɔ̣], [ɜ̣], [ạ], [ɔ̣]
